

יורד לאומנות חברו

תיאור המקרה

ראובן מוכר בישיבה זה כמה שנים ספרי קודש. שמעון התחיל להגיע לישיבה פעם בשבוע עם ספרי קודש למכירה. לאחר זמן התחיל שמעון להגיע מידי יום לישיבה ואף מינה נציג קבוע מטעמו להזמנת ספרים. ראובן רוצה לעכב את שמעון ממכירת ספרים כל יום, הוא מוכן למכירה פעם בשבוע.

טענות בעלי הדין

תובע- אני יכול להביא כל ספר בפרק זמן סביר, המחירים שלי הם זולים ואין הפרש משמעותי ביני לחברי. אודה שזה לא מרכז פרנסתי אלא הכנסה נוספת, בזמנים הטובים מדובר על רווח של 500 ש"ח לחודש.

נתבע- אני יותר זמין לבחורים, יש לי רכב המיועד לנסיעה לספקים ולכן אני מהיר יותר. כמו כן אני מציג את הספרים לפנייהם וזה מגדיל את הקניה. אין לי בעיה להמשיך במצב הנתון וכל אחד יזכה בחלק שיוצא לו.

בירור הדין

במסכת בבא בתרא כא,ב מובאת מחלוקת רב הונא ורב הונא ב"ר יהושע בבן עיר שבא לפתוח עסק בצד עסקו של חברו; רב הונא אוסר משום יורד לאומנות חברו. ונפסקה הלכה בסימן קנו כדברי ר' הונא בר יהושע אין מניעה מכל בעל עסק לפתוח ליד חברו אף כשמפחית בזה את פרנסתו של הראשון.

הנה בגמרא שם ישנו יחס שונה לאדם שבא מחוץ לעיר, "בר מתא אבר מתא אחריתא מצי מעכב". כנראה שישנה זכות בסיסית לבני העיר למצוא את פרנסתם במקומם לפני אחרים.

במקרה שלנו הישיבה ממוקמת בשדרות, שמעון גר בבאר שבע, ראובן גר בשדרות הדין נותן שראובן יוכל לעכב את שמעון.

ישנו שיקול נוסף לטובתו של ראובן והוא פסק הרמ"א בשו"ת סימן י. הרמ"א מדבר על ראובן שיש לו חנות בתוך מבוי סתום, ובא שמעון לפתוח חנות דומה בפתח המבוי, באופן שאי אפשר להגיע לחנותו של ראובן לפני שיעברו על חנותו של שמעון. לדעת הרמ"א ההלכה היא שראובן יכול לעכבו

אף שהם בני עיר אחת! טעם הדבר הוא שהואיל ואי אפשר להגיע לחנות ראובן אם לא יעברו חנותו של שמעון, הרי מקופחת לגמרי פרנסתו של ראובן.

לכן גם במקרה שלנו אם ההערכה היא שאין אפשרות לשני מוכרים להיות בישיבה אחת נמצא שניתן לעכב את שמעון. דעת הבית יוסף אינו כך ולדעתו אף במקרה כזה אין יכול ראובן לעכב בידו¹ (סימן קנו).

(בגמרא מובא מקרה נוסף אשר לחלק מהפוסקים נפסק להלכה. דייג פרש את הרשת שלו בים, ועוד לפני שתפס את הדגים הגיע חברו ורוצה לצוד שם, יש לו אפשרות למנוע מדייג חדש לדוג שם.

האם ניתן לומר כלפי ראובן שהקדימה של בזמן נותנת לו הגדרה של "רשת פרוסה" בישיבה?

נראים הדברים שיש לחלק בין החלטה של בעלי בחירה לדגים. לעומת טבע הדגים להיכנס למקום שיש בו אוכל (לכן במידה מסוימת הם כבר ביד הדיג עוד לפני שנעשתה פעולה קניינית) בבני אדם זה לא כך, אין שום התקשרות בין התלמידים למוכר ולכן כלפי העתיד אין לראובן שום זכות קדימה, בידם להזמין ספרים בחוץ. דבר נוסף, בישיבת הסדר התחלופה של התלמידים גבוהה וממילא אין לו זכות ראשונים כלפי החדשים).

מנגד ניתן לטעון כי ראובן אינו זכאי למנוע משמעון למכור, וזאת משני טעמים:

(1) לראובן ישנה פרנסה נוספת ולכן אף אם יפסיד את ההכנסה הזו אין כאן טענת "פסקת לחיות" במובן של חיי נפש.

(2) ישנה הערכה שלא יהיה הפסד גמור אלא רק ירידה בהכנסות.

לגבי הטענה הראשונה, מסברא אין מקום לחלק בין חלק מהפרנסה לאיום על כל הפרנסה היות וזו זכות הקיימת לבן העיר לפני אורחים מבחוץ וכן משמע משו"ת חת"ס סי' סא.

לגבי הטענה השנייה, באמת יש להסתפק האם ההלכה של יורד נאמרה רק כאשר הוא יפסידו לגמרי או גם כאשר רק ממעט את הקונים?

¹ בבית יוסף (סי' קנו) הביאו וכתב עליו: "ונראה דאביאסף סבר דלא כרב הונא בריה דרב יהושע. וא"כ לדין דקיי"ל כר"ה ברי' דר"י לא מצי מעכב עליו".

נראה להוכיח מדברי הרמ"א לעיל שאף הפסד מקצת קונים מאפשר לעכב את חברו. הרמ"א פסק שאם מבטל את פרנסת חברו לגמרי ניתן לעכב אף באותו מבוי. והנה מחלוקת האמוראים היא גם כאשר הוא באותו מבוי, ולהלכה אינו יכול לעכב באותו מבוי, מוכרחים אנו לומר שהרמ"א העמיד את המחלוקת רק בהפחתת קונים² ולא בביטול הקונים לגמרי. אם כן להלכה ניתן לעכב אף על מיעוט קונים כל שהמוכר החדש אינו בן העיר.

טובת הציבור לעומת זכותו של הפרט

יש לתת את הדעת על שיקול מרכזי נוסף והוא טובת ציבור הקונים.

להערכתנו ישנו רווח לציבור הבחורים ממכירת שמעון. הוא זריז יותר בהבאת הספרים וכן הוא מציג את הספרים בפני הבחורים ובכך מתאפשר להם להיחשף לספרים חדשים.

האם זה הוא שיקול מכריע?

בנקודה זו ישנה מחלוקת גדולה בראשונים והיא מובאת ברמב"ן בחידושו לבבא-בתרא שם. הוא נחלק עם הר"י מגאש במקרה והמוכר החדש מוזיל את מרכולתו. לדעת הרמב"ן אין זה שיקול המתיר לפגוע בפרנסתו של המוכר הישן. דעת הר"י מגאש כי טובת הקונים עדיפה על טובתו של היחיד.

אפשר שנחלקו במהות האיסור לירד לאומנות חברו. לר"י מגאש יש כאן תקנה דרבנן מפני תיקון העולם וכפי שכתב הבית יוסף:

כיון שדינים הללו דמצו מעכבי מדרבנן בעלמא הוא מפני תיקון העולם.

לכן ישנו מקום להעדיף את הכלל על חשבון הפרט שהרי זה הוא תיקון הכלל. לעומתו הרמב"ן סובר שהדין של יורד לאומנות חברו שורשו בדין מזיק. הפגיעה הכלכלית במוכר הראשון אסורה מדיני נזיקין. כפי שכתב בשו"ת חתם סופר חלק ה (חו"מ) סימן עט:

² וכ"כ משאת בנימין סי' כג, וז"ל: נראה לי דע"כ לא פליג ר"ה בריה דרב יהושע ארב הונא אלא כה"ג דריחייא דאינו מבטל לראשון לגמרי, שהרי הראשון עומד בריחיים שלו וכו', אבל היכא שבא השני לדחות את הראשון לגמרי, ולבטל אותו ממחייתו כענין החנות והאורדנות, שאין רשות רק לאחד בכל העיר, ובא שני והשיג גבול הראשון ודוחה אותו לגמרי, כו"ע מודו דמצו מעכב אפי' אבר מבואה ידידה, דהא ודאי פסק לחיותא לגמרי. וכה"ג כתב ג"כ הזקן מהרי"ק בס' שארית יוסף שלו סי' יז. יעויין פסקי דין רבניים חלק ח עמוד 227.

יורד לאומנתו לכאורה נראה כל הנוגע בענין זה אסור מדאורי' וגזל
גמור הוא מן התורה

ולכן אין אפשרות לפגוע ביחיד גם אם זו תקנת הציבור.

הרמ"א בסימן קנו סעיף ו פסק כדברי הר"י מגאש להעדיף את טובת
הלוקחים על פני המוכר ולכן כל שישנה הוזלה במחיר אי אפשר לעכב.
(הרמב"ם והשולחן ערוך לא הזכירו במאומה את הדיון על הוזלה במחיר,
צ"ע בדעתם).

מאחר ופסק הרמ"א להעדיף את טובת הכלל על פני הפרט, יש לברר האם
השיקולים של טובת הציבור שנוכרו לעיל דומים³ להוזלת מחירים?

ניתן היה לדמות את זה להוזלה מועטת, וכבר כתב הנימוק"י שאף הר"י
מגאש מודה שכאשר ההוזלה לא משמעותית אין בכך די לדחות את זכויות
המוכר. אם השיקולים שהזכרנו מקבילים להוזלה מועטת אם כך יש מקום
להעדיף את טובת הפרט על פני הכלל. אולם הרמ"א פסק באופן סתמי
להעדיף את טובת הציבור ולא חילק בין הוזלה קטנה לגדולה ואם כך ניתן
לומר כל שיש טובה לציבור היא מכריעה.

לכן הבסיס לפסק הדין הוא זכותו המקדימה של ראובן כתושב העיר
להתפרנס בעירו, מנגד ישנו שיקול שאינו חד משמעי, לדאוג ששמעון ימשיך
למכור לטובת הציבור.

סיכום

יש לדאוג שפרנסתו של ראובן לא תיפגע לגמרי!
לשם כך יש למנוע משמעון למנות נציג קבוע מטעמו בישיבה יש להגביל את
שמעון שלא למכור גמרות הנלמדות בישיבה, בתחילת הזמן. לא למכור ספרי
יסוד אשר בדרך כלל הצורך בהם אינו מידי, כדוגמת מקראות גדולות, ש"ס,
טור, שולחן ערוך ומשנה ברורה.

³ מצאנו בשו"ת בית אפרים סימן כו שאפילו קיצור הדרך לציבור הקונים מהווה שקול
כנגד טובת המוכר!

ב"ה י"ז בחשוון תשס"ז

פסק דין

הבסיס לפסק הדין הוא זכותו המקדימה של ראובן כתושב העיר להתפרנס בעירו, מנגד ישנו שיקול לדאוג ששמעון ימשיך למכור בישיבה לטובת הציבור.

לשם כך - על שמעון להימנע מלמנות נציג קבוע מטעמו בישיבה.

המכירה של שמעון תכלול את כל הספרים מלבד :

1) גמרות הנלמדות בישיבה, בתחילת הזמן.

2) לא למכור ספרי יסוד⁴ כדוגמת מקראות גדולות, ש"ס, טור ושולחן ערוך, משנה ברורה.

על החתום :

הרב בר-אלי

הרב פנדל (אב בית הדין)

הרב דרור

⁴ להערכתנו ספרים כאלו אינם נצרכים באופן המידי ופרק הזמן בו ראובן משיג אותם הוא סביר.